

PILASTRI NOVIJE ŠPANJOLSKE KULTURNE FILOZOFIJE:

Miguel de Unamuno, José Ortega y Gasset, Xavier Zubiri

Krešimir ČVRLJAK

Postane li neka filozofija u određenom trenutku fokusom onih »vječnih« pitanja i lovištem bitnosti u misaonom svijetu, u smjeru li i u pravi li¹ ljudski duh da čak postane tehnikom življenja, takva je filozofija još jednom rječito potvrdila svoju »vječnost«, svoj takozvani misaoni kozmopolitizam, još jednom je dokazala da je sposobna suvereno se postaviti prema vrzinom kolu što se zove suvremeni život. Uspije li takva filozofija svojim misaonim žrvnjem skladno sliti u kontrapunkt sve melodije koje odzvanjaju iz tog vrzinog kola, onda je ta filozofija uspjela zadržati svoju izuzetnost i nadmoćno pronijeti dvije svoje poglavite odlike: historicitet i logicitet. Takvu filozofiju pozdravljamo jer superiorno fundira svoju znanstvenost i poivjesnost bez kojih se ne da ni zamisliti autentičnost jedne filozofije.

Sve narode i zemlje rese poneke odlike na kojima počivaju njihove najdragocjenije tekovine i ostvarenja. Povijest svjedoči da zemlji španjolskoj i španjolskom čovjeku pripada počasno mjesto na oranici ljudske misli. Poznat je ingeniozni njemački mentalitet. Ponos velikobritanskog kopna oduvijek je frapirao povijest, ali takve žilavosti i hrvanja u borbi za duh viteštva, požrtvovnosti, plemenitosti i kulturne samofirmacije kakve pozna prastari Iberski poluotok jedva poznaje svjetska kulturna povijest.²

U nepreglednoj plejadi besmrtnika koje je odnijhala španjolska kolijevka, jasno se naziru likovi trojice umnika u čijim knjigama i spisima nalazimo pohranjeno predragocjeno blago kulturne španjolske tradicije i filozofije. Ti stvoritelji kulturne španjolske baštine poznati su pod imenima Miguela de Unamuno, Joséa Ortege y Gasset i Xaviera Zubirija. Svoj trojici je jedno zajedničko: nisu se gubili u nebulozama i tlapnjama, nego su nebulozne putove teorije osvijetlili i posuli simptomima koji korjenito distingviraju istinski teorijski temperament od takvoga koji je to samo naoko. Svi oni misle, umuju i definiraju, ali jedno nadasve treba istaknuti: studiozno se trude da svoje doktrinarne formule usklade sa stvarnošću ne prezajući da svejedno misle »pro« i »contra«.

¹ Kod MAXA SCHELERA: »Leitende und lenkende Rolle der Philosophie«, cit. Predgovor knjizi José Ortege y Gasset: *O ljubavi*, preveo Jakša Sedmak, Zagreb 1944, str. 10.

² Usp. Dr. PAVAO BUTORAC, »Problem kulture«, Dubrovnik 1966. str. 289–313.

Međutim, prije svake penetracije u dublju pozadinu povijesti španjolske filozofije s namjerom da kako-tako zaokružimo povijest španjolske filozofije, s jednim moramo biti načistu: takav posao nipošto nije lagan i jedva je ostvariv. Takav posao traži ekipni rad, a ekipnom radu nedostaju tri prevažne komponente: unitarnije obličje, organičnija koherencija i uočljivija kronološka kontinuiranost. Upravo zato plediramo za Garagorrijevu ideju o tegobnoj realizaciji takva zahvata. Samom Garagorriju uspjelo je bolje obraditi starije autore negoli svoje suvremenike. Ali, filozofi koji su natopili onaj intelektualni teren da je na njemu moglo proklijati zrno filozofskog poziva Paulina Garagorrija, bili su prvotno Miguel de Unamuno, José Ortega y Gasset i Xavier Zubiri. Španjolska se može nedvojbeno ponositi da je redovito slala svoje predstavnike na filozofski Parnas. Nisu to bili umnici kakvi su se pojavljivali na obzorju Francuske, Njemačke i Italije, ali u svakom slučaju bili su to predstavnici koji su intonirali novu kršćansku koncepciju života. Sve tamo od Senekinih vremena, preko sv. Izidora i Raymonda Llullusa Španjolska obiluje solidno potkovanim retorima, dostojnim nastavljačima srednjovjekovnih retora i temeljitim modelatorima filozofskih tema koji su s neobičnom samostalnošću i metodološkom akribijom vješto modelirali svoje teme. Suarez se naširoko izučava za protestantskim katedrama. Rado ga konzultiraju Descartes, Spinoza i Leibnitz.

No, varaju se oni koji misle da je Suarez zenit španjolske skolastike. Isto tako promašeno bi bilo svesti ga na puki proslavljeni pokret u kojem prpošno pozira jedna prvorazredna zvijezda. Slijedi onaj kvasac koji će prije ili kasnije podići tijesto španjolske a isto tako i svjetske filozofije: Vitoria, Soto, Cano, Toledo, Molina, Gabriel Vasquez i dr. Arthur Schoppenhauer i Friedrich Nietzsche u Gracianu gledaju svoga preteču. Na čelu plejade onih »španjolskih giganata« stoji Feijo. Zatim se na lice španjolske filozofije navlači nekakvo bljedilo pa, umjesto gigantima, Španjolska kroz čitavo stoljeće i po rađa sklerotičnim epigonima i kojekakvim nadriekstatičarima koji in ultima linea podrivavaju misao svojih velikih učitelja.

Epicentri preporeda španjolske filozofije variraju: sad Krausova doktrina, sad neoskolastika, sad opet neprecizni proračuni reprezentativna vitalističke koncepcije života. Dok je Krausova doktrina bila kratka vijeka, a neoskolastika zakasnila renovirati se po zahtjevima moderne misli, životna filozofija dobiva na svojoj suptilnosti i dubini, postaje sve nekompromisnijom u pitanjima kritike, »bježeći od onog apstraktnog čovjeka, od intelektualizma, kako bi se poput gnjurca spustila u onu podvodnu stvarnost, u neistraženu intimu modernog čovjeka sa svim onim njegovim srcem, njegovim estetskim životom, njegovim moralnim objavama, njegovim tendencijama koje je naslijedio naletom socijalnih prilika...«³

³ Aquella «filosofía (que postulaba el primero) cada vez mas sutil y prudente, con crítica cada vez mas escrupulosa, huyendo del hombre abstracto, del intelectualismo, para emplear como buzo de esa realidad sumergida en lo desconsido al hombre entero, con su corazón, su vida estetica, sus relaciones morales, sus tendencias de fuerza social hereditaria...» Paulino Garagorri, »Unamuno, Ortega y Zubiri en la filosofía española«, cit. Nemesio Gonzales-Caminero, SJ., »Unamuno, Ortega y Zubiri vistos en continuidad histórica«, Gregorianum, Rim 1969, br. 2, str. 267—268.

Dakle, pretečama životne filozofije ili konkretnije, pretečama Unamuna, Ortege i Zubirija bili bi Leopoldo Alas i Angelo Ganivet. U ispo-
vijedanju dvaju proroka (Unamuna i Ortege) prof. Garagorri vidi kul-
turno-generičku razmjenu misli »iza koje filozofija nije baš tako na-
glašena.«⁴ Možda je to zapravo odskočnica onog pomalo superiornog
suda Geralda Brenana o Ortegi kao »u osnovi neoriginalnom misliocu,
kao vrednijoj vrsti novinara, o novinaru koji se bavi idejama.«⁵ Me-
đutim, Brenan zaboravlja da je Ortega više stimulativan nego dubok
pisac, i zato je razumljivo kad piše na Spenglerov profetistički način.
Tridesetih godina Unamuno i Ortega naviještaju principe koji će si-
gurno dugo i dugo odolijevati i prkositi oštrici kritike. Zaveslali su
vodama idejnih borbi dobro opremljeni solidnim poznavanjem povijesti
filozofije, spremni na ove metode filozofiranja.

Ovaj kontinuitet trojice španjolskih mislilaca mogli bismo nazvati
pozitivnom bilancom sveukupnih nastojanja. Zato, da bismo dobili što
jasniji uvid u filozofiju te proslavljene trojke, nesumnjivo trebamo
izbliže pogledati: tko su ti ljudi i što sve njih karakterizira. Tako ćemo
u jasnijem svjetlu sagledati njihove filozofske profile.

Problematika koja je nadasve impregnirala misaoni razvoj *Miguela
de Unamuno* bila je u prvom redu problematika čovjeka, i to čovjeka
od krvi i mesa, konkretna i prisutna, koji trpi od ljubavi ili zubobolje,
i na kraju umire. Univerzalni fenomen čovjeka središte je Unamunove
filozofije. Dosta prepotentno zvuči Brenanov sud o Unamunu kao »jed-
noj od onih snažnih ličnosti koje kao da se od rođenja snalaze u pro-
storu, ali ne i u vremenu.«⁶ Brenan je uvjeren da svaki imalo studiozniji
poznavalac Unamuna može u njemu prepoznati jednog posve jednostavnog
čovjeka, pomalo neuglašena, nedotjerana stila, sklona obraćanju
direktno ad hominem. Ni traga taštini. Govori i misli cijelim svojim
bićem. Duhom i tijelom. Lako je u njemu prepoznati čovjeka koji je
veoma vješt u ugrađivanju ljudskih problema u sustav. Imao je jednu
veliku manu koja ga je veoma skupa stajala: nikad nije postao eruditom
jer je iz knjiga crpio samo ono što je njemu osobno bilo potrebno.
Njegova sklonost prerasla je u opsesiju: evropeizacija svojih zemljaka.
Po Unamunovu shvaćanju izgleda da u filozofiji, barem u novijoj, sve
polazi od problematike ljudskog života. Iz toga slijedi logičan zaključak
da je »filozofija postala životnom potrebom poput svih drugih.«⁷ Zato
Unamuno ima snage reći da je čovjekovo srce poprište košmara izme-
đu želje za životom i razumnih objekcija koje ga niječu. Njegova je
eshatologija toliko aksiomatična da mu se čini neshvatljivom i naj-
manja nezainteresiranost prema odnosnim problemima. Ova Unamunova
postavka asocira nam onu biblijsku perikopu s Jakovom i Ezavom u
utrobi majke, ono njihovo batrganje s kojim uspoređujemo spomenuto
sukobljavanje dvaju osnovnih elemenata našega bitka, »bliskih baš
kao i Rebekini sinovi«,⁸ tj. želje za životom i skepticizma razuma.

⁴ »... un cambio cultural generico...«, ib. str. 271.

⁵ GERALD BRENNAN, »*Španska književnost*«, prevela Maristela Matulić-Veličković, Beograd 1970. str. 382.

⁶ Ib. str. 383.

⁷ »La filosofía es una necesidad de la vida«, Gregorianum, ib. str. 275.

⁸ »Como Jacob y Esau en el vientre de su madre, así tambien dentro de nosotros no cesan de pelearse los dos elementos fundamentales de nuestra existencia, mellizos tambien como los hijos de Rebeca, es decir el anhelo de vivir y el esceptismo de la razon«, ib. str. 276.

Međutim, Unamunova nedosljednost i ovdje dolazi u prvi plan: filozofija doduše poprima snagu životne potrebe, ali isto tako filozofija je nemoćna kad je u pitanju rješavanje zamršene zagonetke života. Činjenica je da Kierkegaard svoju koncepciju »der Angst« nije trebao naučiti ni od koga jer je nikla iz njegove vlastite prirode. Konačno, iz svega toga Unamuno izvodi svoju čuvenu filozofiju *tragičnog osjećanja*, filozofiju blažene i diskretne neizvjesnosti. Tu je zapravo onaj uzani procijep kroz koji nam puca vidik iz mračnog labirinta Unamuna kao mislioca prema osunčanim poljanama Unamuna kao čovjeka. Po svoj prilici čitav onaj skeptik i iracionalist Unamuno zrcali se iz onog šestog poglavlja njegove knjige »Del sentimiento tragico«. Međutim, nigdje nije tako jasan kao u onom svom pismu u kojem se obraća Jimenezu Ilundainu, 23. siječnja 1900. god.: »Želim dokrajčiti s ovim svojim 'filozofskim' dijalozima na kojima već godinama radim kao što sam radio na svojoj noveli. Neizvjesnost je životni azil. Kad bismo imali apsolutnu sigurnost, kao dva više dva jesu četiri, bez i trunca sumnje, čak i one podsvjesne, o tome da se, umirući, zauvijek anulira naša individualna svijest, život bi bio isto tako nemoguć kao kad bismo imali apsolutnu sigurnost o nečem protivnom. U jednom i u drugom slučaju jest samouništenje: u potrazi za apsolutnim (besmrtnim životom) ili u potrazi za ništavilom (apsolutna besvijest). Neizvjesnost i misteriji nas spašavaju! Potpuna bi nas istina uništila... I najvatreniji vjernik u sebi je pritajio trunak sumnje, jedino ako se ne zabarikadira u kakvoj Tebaidi. Ima je i najveći nevjernik ako se ne ubije. 'Sve ili ništa' sotonske napasti učinile su život nemogućim. Treba odstraniti i sve i ništa. Životni instinkt zna da je to jedna te ista stvar.«⁹ Duhovito i smiono zvuči da je Unamunova filozofija stanovita »filozofija ego-križe«. Jedni ga pak poštivaju samo zato jer je poštivao tuđi egoizam.

Veoma je zanimljivo da *Ortega* sa svojom filozofijom stoji kao izravni oponent Unamunu i njegovoj filozofiji. U filozofiji Joséa Ortege y Gasset nema mjesta Unamunovu očajanju i destruktivnom umovanju. On kida svaku vezu s bilo kojom formom iracionalizma, jer za Ortegu zaniijekati razum znači zaniijekati svaku filozofiju, jer bez razuma nema pojmova, a bez pojmova nema zadnjih uzroka za kojima filozofija traga. I tako smo postupno došli do mjesta u *Ortegin*oj filozofiji gdje nam flagrantno upada u oči njegov vitalni racionalizam i vitalni iracionalizam Fjodora Mihajloviča Dostojevskog. Stvaralaštvo Dostojevskog neprekidna je borba protiv ratija, za život, a *Ortega* je duboko uvjeren da život ne samo da nije neprijatelj razuma, nego da ga on neodložno postulira. Razum je sržni organ života. Dapače, život se in ultima linea svodi na razum. Život se sastoji u planiranju i odgonetavanju budućnosti. Bez planiranja i intuiranja budućnosti ne može se živjeti. Ovim svojim rezoniranjem *Ortega* udara čvrste temelje svom *raciovitalizmu*, i to »s gledišta životnog jedinstva i vitalnih vrijednosti vječnih vrednota, izbjegavajući čvrsto postavljanje shema, jer svaka shema može lako pokazati piščevu nemoć da potpuno svlada gradivo koje mu stoji na raspolaganju i ima samo propedeutičku vrijednost.«¹⁰

⁹ cit. Gregorianum, ib. str. 276—277.

¹⁰ U predgovoru »*O ljubavi*«, str. 13.

U njegovoj knjizi »El tema de nuestro tiempo«, jednom od njegovih jačih djela, domaća i strana kritika otkriva Orteginu teoriju relativnosti istine, ili radije recimo relativiteta realnosti. Vrlo je interesantno kako Ortega geometrijskom logikom ilustrira svoju dijalektiku: realnost se može sagledati iz mnogo različitih kutova. Svaki kut ima svoju vlastitu perspektivu koju promatrač može objasniti i točno i pogrešno. Ali, kad se kut mijenja, mijenja se i perspektiva.¹¹ Ortega sam kaže da već od početka u raciovitalizmu gleda »temu našega vremena«. Zadatak je zamašan — kaže Ortega. Premda nam je život na dohvat, teško ga i preteško shvaćamo, budući da nam se prezentira, doduše u vizuelnoj perspektivi, ali zato u izvjesnoj aksiološkoj hijerarhiji, trajno komuniciran transvitalnim datostima. Tu je Ortega i odviše realan i priseban stojeći odlučno na strani jednog »jačeg zaokreta u našim utrtim metodama, gledanjima i refleksijama«.¹² Ortega je uvijek bio za racionalno provjetranje čovjeka u njegovu individualnom, socijalnom i povijesnom biću.

Sve u svemu, Ortegin raciovitalizam ili jednostavno ortegizam rješenje je koje Ortega sučelice postira iracionalizmu nauke o nezvjesnosti Miguela de Unamuno.

Treću kariku ovog famoznog lanca predstavlja *Xavier Zubiri*, mislilac koji stupa na evropsku filozofsku pozornicu u trenutku kad je filozofija bila dobrim dijelom impregnirana modernim filozofiranjem, kad su urgentni problemi našli svoje eksplikacije u postojećim vitalističkim i egzistencijalističkim doktrinama. Značajno je za Zubirija da se upravo u doba svoje misaone formacije i orijentacije našao u vatri dvaju filozofskih sektora koji su se u to vrijeme upravo skandalozno boli: skolastike suarezijanskog tona i moderne madridske škole na čelu s Ortegom i Garcijom Morenteom. Slikovito se izrazimo: nenadano je upao u salu gdje četiri bradata kirurga (N. Hartmann, Max Scheler, Martin Heidegger i José Ortega y Gasset) superiorno komadaju narkotizirani leš Husserlove fenomenologije. N. Hartmann se hermetički zabrtvio ljubomorno čuvajući svoje poštovanje prema transcendentnom, po ugledu na Pontyja i Sartrea. Svuda samo destruktivno i iracionalno mahnitanje i razbijanje kompaktnih parova fenomenologije! Ali, Heidegger ustraje kao »otvoreni« mislilac. Jaspers je to uvijek i bio.

No, Xavier Zubiri ubrzo stiže famu kompetentne vage za Husserlove metode kao korektive utopijskih priklanjanja spekulaciji. Njegova predavanja su veoma zapažena i posjećena. Uza sve to mi ne smijemo zaboraviti da su dva Zubirija: prvog Zubirija sretamo u njegovu kapitalnom djelu »Svijet, povijest i Bog«. Premda uz manje ili veće egzistencijalističke preinake i u stanovitom fenomenološkom ozračju tu se zrcali onaj prvi Zubiri, i pored svih svojih originalnih tumačenja-izleta. Savršeno je iskristalizirao sve one teme koje su tada bile na dnevnom redu. Tu je on zaista u zenitu svoje modernosti i svog ortegizma.

Reputacija drugog Zubirija započela je publiciranjem njegova djela »O biti«. Tu dolazi do izražaja maksimalno produbljevanje fenomeno-

¹¹ Usp. GERALD BRENNAN, str. 381.

¹² El »tema de nuestro tiempo« exige, por lo mismo, una torsion algo violenta de nuestras habituales maneras de ver y de mirar. Gregorianum, ib. str. 278—279.

loškog penetriranja iz prvog perioda kao i definitivna sistematizacija njegovog scijentizma.

Osobito je poznata Zubirijeva samostalnost u ontološkim eksplikacijama. On tu napušta i one najmilije autore i priklanja se vlastitoj refleksiji. U njegovim solucijama moguće je osjetiti više sigurnosti i dubine nego kod mnogih drugih njegovih suvremenika. Samostalnost i originalnost Zubirijevih hipoteza preočite su. Ako se želimo konciznije izraziti, rekli bismo da to nije ništa drugo nego sinteza ranijih tzv. modernih spoznaja. Zubiriju bismo nanijeli nepravdu kad bismo ustvrdili da je ta sinteza manje-više rezultat artificijelnih manipulacija u harmoniziranju kontrarnih stavova. Sigurno je da je to rezultat činjenice što je naš mislila jedan od onih rijetkih sretnika »koji su se trudili da ne slijede koji drugi put osim puta istine«. ¹³

Nameće nam se misao da Zubirijevu filozofiju imenujemo sintezom kontrarnih pogleda. Tome se ne čudi svaki onaj koji zna za Zubirija kao poklonika duhovnih i pobornika prirodoslovnih znanosti ne zaostajući za rezultatima ni s područja paleontologije, lingvistike i atomske fizike. Marias Lain i Aranguren, Gaos i Garagorri toliko su puta neovisni jedan o drugome kad govore o Zubiriju, ostajući pri tom vjerniji sljedbenici Ortege, svjesni da u svakom slučaju budućem ortegizmu put vodi jedino preko Xaviera Zubirija.

Španjolska je kritika jednodušna u tvrdnji da je ova filozofska linija najsolidnija introdukcija u moderni mentalitet mišljenja ukoliko su bili maksimalno izbirljivi asimilatori svega stranog koje je kroz neko vrijeme hranilo gladnu Španjolsku u doba njezine skoro najveće kulturne suše: Miguel de Unamuno, korjenit filozof i teolog, José Ortega y Gasset, stvaralac na raznim sektorima, dostojan pažnje jednog vijeka, i Xavier Zubiri, živi zbornik enciklopedijskog znanja.

---

¹³ »... uno de los pocos que se han propuesto no seguir otra senda que la de la verdad...« — cit. Gregorianum, ib. str. 285.